din 1933, iar aparatul critic e simplificat în raport cu al ediţiei Susemihl, întrucît nu se înregistrează variantele de ortografie şi se trece cu vederea aportul familiilor de mss Π^a Π^b şi Π^c.

Dintre lecţiunile noi ale textului astfel întocmit (cît pot judeca, puţin deosebit de al ediţiei Van Groningen din 1933), semnalez, cu titlu de exemple, — pe lîngă intervenţii mai mărunte, cerute de simpla corecţiune a textului : <ἡ> πολιτική (1343 a 1), <καθ'> ἃ (1344 b 22), καθ'ὃ (1344 b 35) — cîteva conjecturi de oarecare importanţă pentru înţelegerea intenţiilor autorului : τὸ δὲ τῶν ἐλευθέρων <δεύτερον> (1343 a 22), μήθ' ὥστε <παρόντος> δεῖσθαι (1344 a 13), <μεγίστη δὲ καὶ χαλεποτάτη ἡ σατραπική> (e.gr. în lacuna din 1345 b 15), <εἰ δ'ἐστί,> τούτοις χρηστέον (1346 a 20), Καλλίστρατος <'Αθηναῖος> (1350 a 16), <παρὰ τῶν νομαρχῶν ἴσους τοὺς φόρους ἀλλ'οὖν σίτου> (e.gr. în lacuna 1352 a 21). Mai puţin convingătoare apare citirea, Κόνδαλος, în 1348 a 18, pentru Κανδαύλης a lui Goettling; îndoielnică şi lacuna marcată în 1348 b 14, după δικῶν...

Notele complementare, adăugate la sfîrşitul volumului, după o deprindere ce tinde să devină generală la ediţiile mai noi ale colecţiei Budé, sînt destul de sumare, cînd e vorba de personaje sau împrejurări istorice. Neajunsul e sensibil mai ales în desluşirile la cartea a II-a, al cărei cuprins se învredniceşte de atenţia specială a istoricului antichităţii şi care ar fi cîştigat să fie confruntat cu date scoase din documente contemporane. Ca *Poliorceticele* lui Aineias, de care m-am ocupat cu alt prilej (Studii clasice X, 1968, p. 240 urm.), şi pentru aceleaşi motive, *Economicele* (şi în special cartea a II-a) îndeamnă la întocmirea unui comentariu epigrafic în care şi-ar găsi loc date spicuite în inscripţii cu privire la viaţa economică a lumii greceşti de-a lungul perioadei elenistice.

Un indice amănunţit de termeni greci (pentru cărţile I—II) şi latini (pentru cartea a III-a) completează în chip fericit o lucrare a cărei lipsă se făcea simţită şi care, în ciuda limitelor pe care şi le-au impus editorii, va aduce incontestabil servicii preţioase cercetătorilor.

D. M. Pippidi

MENANDRI SICYONIUS edidit Rudolfus Kassel (Kleine Texte für Vorlesungen u. Übungen, 185), Berlin, Walter de Gruyter & Co., 1965, IV + 44p.

O dată cu descoperirea şi progresul în descifrarea textelor papiriacee menandreice — cu deosebire a ultimelor comedii — în procesul complex de anevoioasă elucidare şi dezbatere publică a acestora, un fenomen nou, inevitabil şi, se pare, ireversibil, s-a impus în domeniul filologiei clasice : ediţia critică „colectivă". Deşi obişnuitul *edidit* continuă să fie urmat — dar nu întotdeauna — de un singur nume, ediţia poartă amprenta efortului multipersonal, editorul declarîndu-se în fapt un responsabil coordonator. Dificultăţile întîmpinate şi dorinţa de comunicare au modificat mentalitatea însăşi. O ilustrare a acestei conversiuni contemporane o constituie ediţia critică a comediei *Sicyonius*, apărută sub îngrijirea profesorului Rudolf Kassel din Berlin în prestigioasa colecţie Kleine Texte. Eruditul german continuă eforturile şcolii engleze de critică papirologică depuse în descifrarea papirusului *Sorbonensis* (Inv. 72, I—VII). Autor al unui număr de contribuţii originale la îmbunătăţirea textului şi la stabilirea ordinii fragmentelor (pentru această din urmă chestiune vezi Eranos 63 1965), Kassel este şi acela faţă de care, recent, Colin Austin, editorul pieselor *Aspis* şi *Samia* (Kleine Texte, 188a, Berlin 1969, p. VIII), are cuvinte de recunoştinţă şi laudă pentru ajutorul colegial acordat cu sagacitate şi competenţă în alcătuirea ediţiei proprii.

https://biblioteca-digitala.ro

Fragmentele mai vechi din *Sicyonianul*, nu toate identificate la vremea lor ca atare, au urmat drumul regăsirii textelor menandreice la răsăritul secolului nostru. Începînd din 1898, descoperiri mai importante au avut loc în 1905 (Lefebvre), 1907, 1911 (date interesante în Encicl. Ital., s.v. *Menandro*, de G. Co., şi în RE, s.v. *Menandros*, de A. Koerte) şi, bineînţeles, cele spectaculoase ale comediilor *Dyscolos* (1958) etc. Aceste fragmente, cunoscute sub numele de *P. Ghôran I*, au fost publicate în 1906 de P. Jouguet (împreună cu F. Blass şi U. Wilcken) în B. C. H. 30, p. 103 — 123 (Pack ² 1956). Textul a fost reluat în 1913 de J. Demiánczuk (*Supplementum Comicum*, Cracoviae, p. 99—102, minus frg. prea mutilate), revizuit în 1915 de O. Schroeder (*Nouae comoediae fragmenta in papyris reperta*, = Kleine Texte 135, Bonn, p. 20—29) şi, mai recent, de către D. L. Page (*Select Papyri III, Literary Papyri 66*, Poetry, London², 1950, p. 306—312), fără a omite ediţia lui A. Koerte şi A. Thierfelder, pars II, 1959, p. 134—135).

Ediţie *Princeps* poate fi socotită însă de-abia aceea a lui A. Blanchard şi A. Bataille (*Fragments sur papyrus du* ΣΙΚΥΩΝΙΟΣ *de Ménandre*, Recherches de Papyrologie (Paris) III, 1964, p. 103—176), care cuprinde, pe lîngă vechile fragmente, identificate acum ca făcînd parte din alt sul al aceleiaşi comedii, şi pe cele noi, însumînd laolaltă cca 300 versuri. Nefiind scutită de pedestre erori textuale şi de lecţiuni ametrice, ediţia se remarcă cel puţin prin calitatea fotografiilor care însoţesc textul. Au urmat la intervale scurte două ediţii scoase de prof. Carlo Gallavotti : cea dintîi în primăvara lui 1965 (Quaderni Athena nr. 1, Roma, Edizioni dell'Ateneo, 32 p .), editată în pripă, înainte de a se fi studiat fotografiile papirusului, cu un text sub semnul provizoratului. Puţinele achiziţii de interes permanent privesc mai ales ordinea fragmentelor ; a doua în luna noiembrie a aceluiaşi an (Bibl. Athena, nr. 1, Roma, Ediz. dell'Ateneo, 68 p.), a cărei valoare consistă într-un eseu asupra stihometriei piesei, indici : textual, gramatical şi metric, şi cîteva pasaje din text meritorii, dar în general tocmai textul, deşi a profitat de studierea fotografiilor şi a articolelor apărute între timp, prezintă frecvent interpretări greşite, suplemente puţin menandreice ca stil, care ne răpesc umorul şi delicateţea lui Menandru, în fine frg. IV este dispus eronat (recenzie, printre alţii, de G. Arnott, *The Sicyonius of Menander*, Class. Rev., XVI, nr. 3, 1966, p. 298—300). O copioasă bibliografie (11 titluri mai importante) a primelor discuţii şi studii în jurul comediei după publicarea ediţiei princeps este dată de Kassel în Introducere, p. IV. Dintre celelalte contribuţii, sînt semnalate apoi ca fundamentale articolul lui E. W. Handley, *Notes on the Sicyonios of Menander* (Univ. of London, Inst. of Class. Studies, Bull. 12 (1965), p. 38—62) şi acela mai sus amintit al lui Kassel însuşi, *Menandros Sicyonier*, Eranos 63(1965), pp. 1—21.

De toate acestea şi, în plus, de discuţiile prelungi purtate cu H. Lloyd-Jones la Oxford, a ştiut să profite titularul ediţiei în discuţie. La alcătuirea acesteia a avut colaboratori preţioşi, de competenţă recunoscută. În afară de E. W. Handley, aminteşte ajutorul important dat de Lloyd-Jones, C. Austin (care s-a îngrijit de revizuire, a cooperat la colaţionări, descifrarea pasajelor controversate şi îşi poate revendica întreaga parte rezervată indicilor) şi de alţi 6 cercetători : Arnott, Barrett, Merkelbach, Reeve, Sandbach şi V. Schmidt (menţionaţi în Introd., p. IV). Numai simpla înşiruire a atîtor nume este de natură să ne sugereze conlucrarea impresionantă, munca esenţialmente colectivă la stabilirea textului. Iar faptul că din 1965 nu a mai apărut o altă ediţie a *Sicyonianului*, după ce în mai puţin de un an se succedaseră trei (!), nu face decît să confirme justeţea concepţiei solidare care i-a stat la bază.

Kassel şi-a propus, ca metodă, revizuirea, cît mai exact posibil, a originalului (*Pap. Sorb.*), o prezentare cît mai fidelă a textului papiriaceu, fără veleităţi de reconstituire hazardate.

După o introducere sobră, redusă la esenţial (2 pagini), ediţia debutează cu reconstituirea genericului piesei (lipsită de didascalie), sub care se dau indicaţii de regie şi despre locul acţiunii. Cu privire la titlul comediei, subscriptul de la sfîrşit (v. 423: Σικυώνιοι Μενάνδρου) nu trebuie neapărat luat ca peremptoriu, de vreme ce asemenea ezitări între singular şi plural sînt frecvente pentru Menandru (5 exemple la p.30). Tradiţia manuscrisă echivalează în cazul

https://biblioteca-digitala.ro

nostru cu colaționarea fragmentelor mai vechi, păstrate într-o stare defectuoasă, care, după cum s-a arătat, au cunoscut ediții succesive, și a celor recente, mai ample. Tradiția transmisă prin *Pap. Sorb.*, deși foarte veche, s-a dovedit totodată în unele locuri și foarte coruptă, ceea ce a obligat pe editor să renunțe, cel puțin în 6 pasaje, de a o mai remedia. Parcurgînd textul ediției Kassel, atît de fidelă papirusului, atît de reținută în emendări și ipoteze, în același timp nu poți decît să regreți starea lamentabilă, lacunară și coruptă, a mai mult de un sfert din ceea ce va fi constituit una din renumitele comedii ale lui Menandru. Așa cum se prezintă însă, sarea și miezul ei, în mare parte, ne scapă. Căci, din cca 450 versuri păstrate (423, dispuse pe 21 coloane, plus 11 fragmente de întindere variată, cunoscute din alte surse), versuri integrale, curate, netrunchiate citite pe papirus sînt numai cca 100! Dar, după numărul redus de corectări aduse manuscrisului (menționate în primul subsol), în special celui ce cuprinde noile fragmente, de către diverși cercetători, se poate conchide că acesta—indiferent de starea în care se găsește—este în multe locuri scris cu destulă îngrijire. Noul papirus descoperit datează din sec. III î.e.n., nu oferă dicola, iar erorile textuale par a fi deja de dată veche.

Lectura papirusului este aproape întotdeauna corectă. În cazuri ca : 238 τὸμ πατέρα ; 243 τὴγ κόρην ; 256 πρὶν ἅμ φανῆι ; 285 τούμ' μέσωι, menținînd grafia originalului, editorul a oglindit conștiincios și deliberat starea limbii la un moment dat și, mai ales, gradul de cultură al copistului. Asemenea date instructive presupunem că au fost folosite la datarea manuscrisului. Dat fiind specificul colecției în care apare, nu poate fi vorba de o transcriere diplomatică, așa cum este aceea a lui E. G. Turner (*New Fragments of the Misoumenos*, Univ. of London, Inst. of Class. Studies, 1965).

Descifrarea propusă de Kassel și colaboratorii săi apare ca foarte avansată, în comparație cu înaintașii, fiind ferită în mod regulat de interpretări greșite, erori textuale grave, ca și de diferențe de text. Credincios criteriului de redare fidelă și în același timp prudentă, editorul reține în partea rezervată aparatului critic numai soluții valoroase, cu șansă de probabilitate. Dintre aceste lecțiuni, cel mai frecvent apar cele propuse de Austin, Handley, Schroeder, Blass, Lloyd-Jones, editorul însuși etc. Un exemplu de întregire ingenioasă a textului, aparținînd lui C. Austin, îl constituie versurile 220—223 (p. 18, primul subsol). Deși handicapat de un text în această stare și în ciuda problemelor spinoase de interpretare și emendare, restituirile adoptate în text sînt convingătoare, ca cele de la versurile 145, 345, dar mai ales 355, aparținînd lui Lloyd-Jones : τετραετὲς în loc de τετταρας. În ceea ce privește corecțiunile textuale proprii, ele sînt aproape întotdeauna solid justificate. Aparatul critic este însoțit pe fiecare pagină de partea de referințe rezervată locurilor similare—paralele și analogii confirmative — notelor exegetice cu indicii literare, de stil și teme, denumită *subsidia interpretationis*, unanim și pe drept elogiată în diverse recenzii. Datele stihometrice (la marginea v. 254, Θ=800), pentru noi indicii prețioase relativ la lungimea piesei, au fost de asemenea relevate și folosite. Conform acestora, piesa va fi depășit 1000 de versuri.

Această piesă, ținînd cont de descoperirea ei pe etape, mai punea o dificultate specifică : ordinea fragmentelor. Chestiunea a fost reglată în urma argumentelor decisive aduse de articolul citat al lui Kassel din Eranos, încît actualmente ordinea adoptată de el (frg. III—IV, VIII—VII, X—V—VI, XII—XI, XXI) se menține cu autoritate. Pentru ușurarea referințelor, versurile au fost date în numerotare continuă, de la 1 la 423. Se încearcă și încadrarea în piesă a fragmentelor cunoscute din alte surse. Astfel, fragmentul nr. 1, compus din 3 versuri, pare — după presupunerea lui Thierfelder — ca făcînd parte din prolog. Anul reprezentării piesei rămîne o chestiune neelucidată. Știm numai, prin mărturia lui Alciphron, că a fost socotită printre comediile vestite (Kassel, p. 2). Nu complet sigur rămîne și locul de desfășurare a acțiunii. Kassel opinează, bazîndu-se pe versul 57, pentru Eleusis sau împrejurimi. Nici problemele puse de repartizarea dialogului nu au primit încă o rezolvare satisfăcătoare, spre exemplu versurile 125—149 (actul III) și 343—385 (primele scene din actul V). Controversată este și identitatea unora dintre personaje (în piesă figurează 12 personaje în total) : sclavul Donax

https://biblioteca-digitala.ro

ar fi un personaj mut (Kassel p. 2), poate şi soţia lui Smicrines, chiar numele unora ar fi nesigur (Smicrines).

Intriga, în linii mari, se cunoaşte. Totuşi, s-a remarcat că multe puncte ale acesteia, ca şi raporturile dintre personajele principale, rămîn obscure. Soldatul Stratophanes (una şi aceeaşi persoană cu Sicyonianul ?), îndrăgostit de Filumena, deşi stăpîn al acesteia, o respectă. De Filumena este îndrăgostit, fără să ştie că e propria-i soră, şi Moschio, care încearcă s-o răpească lui Stratophanes. Dar lucrurile se lămuresc : Stratophanes se căsătoreşte cu Filumena, iar parazitul Thero (aşa cum îşi doreşte la vv. 144—145 ὦ δέσποιν' Ἀθηνᾶ, τουτονὶ σαυτῆς πόει/ἵνα λάβῃ τὴν παῖδ', ἐγὼ δὲ Μαλθάκην) cu Malthace. Un cortegiu festiv defilează în final.

La stadiul actual de mutilare al piesei nu poate fi vorba de împărţire pe acte, mai ales în prima parte. Pornind de la datele stihometrice, Gallavotti speculase asupra numărului de versuri al fiecărui act în versiunea integrală. Cu toate acestea, Kassel, ici şi colo, dă indicaţii scenice, din care rezultă că : prologul, rostit de o divinitate (zeu sau zeiţă) se sfîrşeşte la vv. 23—24 (după care se pare că un bărbat vorbeşte cu o femeie) ; actul IV începe la versul 150 (menţiunea ΧΟΡΟΥ la v. 149) ; la versul 280 şi urm. are loc cuvenita ἀναγνώρισις între Stratophanes şi părinţii săi, Smicrines cu soţia ; la versul 312 începe actul V (după menţiunea ΧΟΡΟΥ) cu o convorbire între Cichesias şi parazitul Thero.

Una din cele mai vii scene este aceea cuprinsă între versurile 363—381, deci în actul V (frg. XI C din editio princeps ; semnificativă pentru specificul lui Menandru, pe care noi, pînă la *Epitrepontes* şi *Dyscolos*, îl cunoşteam numai indirect, prin autorii latini îndatoraţi cu inspiraţia), şi anume scena post-anagnorisis (Dromon, Thero, Cichesias şi Stratophanes au o discuţie lămuritoare), din fericire bine conservată pe papirus. Dintre fragmentele cunoscute de aiurea şi anexate după versul 423, cel mai interesant ni se pare frg.* 11 (16 Schroeder), care reproduce o discuţie între Malthace, Thero şi (Pyrrhia ?). Acesta cuprinde 9 versuri, mutilate toate, începînd de la jumătate pînă la sfîrşit şi a fost găsit pe un papirus (pap. Oxy. 1238), datat sec. I e.n. şi editat în 1914 de Hunt.

Textul piesei este urmat de partea rezervată indicilor, contribuţie preţioasă prin minuţiozitate (în care se recunoaşte şcoala lui Lloyd-Jones), stabilită de C. Austin şi referindu-se atît la textul adoptat cît şi la conjecturile semnalate numai în aparatul critic : p. 34, *index nominum propriorum* (la care sînt înregistrate 28 nume, dintre care 13 antroponime, 8 theonime, 4 topo- şi choronime, şi 3 ethnonime) ; p. 34—43, *index verborum*. Ediţia se încheie cu prezentarea într-un folositor tabel comparativ a numerelor versurilor adoptate de ea, cu acelea din *Pap. Sorb.*, Demiánczuk, Schroeder, Page şi Blanchard-Bataille.

Făcînd un scurt bilanţ al meritelor acestei ediţii, nu vor putea fi tăgăduite : calitatea textului adoptat, care presupune o cunoaştere adîncită a stilului, metricii, particularităţilor menandreice şi comediografice în general ; Kassel nu se lasă ademenit de ipoteze, avansează suplemente personale numai sub scutul unor solide consideraţii filologice (analizate anterior în diverse recenzii). Versurile 375—376 τὰ δ'ἄλλ', ὅταν γέροντα καὶ πένητ'ἴδῃς/καὶ μόνον, ἀνάγκη πάντ' ἔχειν οὕτω καλῶς sînt un exemplu de înţelegere profundă a spiritului menandreic. Aducînd spre comparaţie la *subsidia* fragmentul 125 al lui Philemon, în care apare însă κακῶς, editorul specifică : nec tamen καλῶς in κακῶς mutaverim, lăsînd să se sugereze *ironia paronimică* din pasajul în discuţie şi detaşarea lui Menandru faţă de clişeul locului comun. De altă parte, lăsînd necompletate atîtea sfîrşituri sau începuturi de vers, mutilate pe papirus, editorul, pe lîngă că redă o imagine exactă a textului pe care a lucrat, dar şi îmbie la numeroase presupuneri, dintre care unele se vor dovedi, cu timpul, justificate. Kassel nu desconsideră pe predecesori. Ediţiei *princeps* i se face de fiecare dată dreptate sub menţiunea *corr. ed. pr.*, de ex. la vv. 245, 259 etc. O conjectură de 7 litere, aparţinînd lui Gallavotti şi Kassel, la finele versului 394 τοὺστ' ὀ[νηλάτας este inserată în text de

https://biblioteca-digitala.ro

Kassel, de obicei atît de prudent, numai pentru că aceasta se sprijină pe analogia cu începutul versului următor care sună : καὶ τοὺς ὄνους.

Ceea ce face însă meritul principal al ediției lui Kassel și originalitatea, pe lîngă ameliorările reușite în clasarea fragmentelor, este recolta de *loci similes*, care completează și, risipind îndoielile, luminează textul, de atîtea ori — și iremediabil — lacunar. Într-un spațiu relativ restrîns este cuprins un volum de informații considerabil. Edificiul de referințe este de admirat prin amploarea puțin comună : texte literare aparținînd unor genuri diferite, comedie, inclusiv *palliata*, tragedie, oratori ; texte epigrafice și papirologice. Ingenios și economic procedeu în sine — etajarea subsolurilor : primul rezervat *aparatului critic*, propuneri de lecțiuni, emendări etc., reținute de editor dar neinserate în text, al doilea — locurilor similare, în care editorul nu uită să menționeze cu regularitate numele celui ce a adus în comparație pasajul în cauză, de ex. la v. 370 : conferunt Reeve et Sandbach, ceea ce face din acest spațiu un instrument de prim ordin și pildă pentru alte ediții (recent vezi *Aspis et Samia*, ed. C. Austin).

Aprecieri deosebit de favorabile asupra ediției lui Kassel au fost exprimate în alte recenzii, bunăoară de către J. M. Jacques, *Les éditions du „Sicyonien" de Ménandre*, REA, LXIX, 1967, nr. 3—4, p. 293—311 ; A. Blanchard, R. Phil., XLI, 1967, p. 162—163 ; de același în REG, LXXIX, 1966, p. 536—537. Rezervele acestora sînt modeste și se referă la detalii : nu toate problemele de lectură sînt elucidate, un număr de lecturi ar fi nesigure ; actul V rămîne de domeniul ipotezei, numele personajelor e cîteodată incert, de asemeni rolul lui Smicrines din același act este pus sub semnul întrebării (Blanchard) ; folosirea literelor punctate nu satisface întotdeauna (Jacques).

În ceea ce ne privește, avem de adăugat următoarele observații : dat fiind starea coruptă a multor capete de vers și avînd în vedere destinația colecției în care a apărut ediția lui Kassel, se face simțită lipsa unui *conspectus metrorum*. Întrucît planșe cu reproduceri fotografice ale codicelui nu intră în specificul colecției, o descriere chiar sumară a papirusului (starea materialului de scris, forma literelor etc.) ar fi fost binevenită. Partea de *testimonia vetera* e foarte săracă. Semnalările interesante (dar rare) referitoare la versificație sînt risipite ad locum (spre ex. la pag. 9, v. 110 și urm., *Subsidia*), negrupate.

Fie-ne îngăduite și cîteva propuneri personale de conjectură. Nu întotdeauna putem fi de acord cu despărțirea cuvintelor de la limita lacunelor, deși apreciem prudența editorului. Astfel, spre ex. la v. 18, terminat lacunar în εισ τ[, ni se pare mai probabilă despărțirea εισ τ[ην sau τον, așa cum de altfel sugerează și grafia adoptată de Kassel. La versul 16 προσηνεπ . . τ̣ . π̣ωνεκαδ . . τ̣ε̣ι[, pentru partea din mijloc mi se pare mai potrivit în context επειτα, dacă nu cumva întreg versul este de neremediat. Pentru începutul versului 385 (Δρ.)]ω̣μενη̣μ̣ερα . Κ[ι]χ̣ησία κτλ. nu există nici o propunere de întregire. Kassel dă la *subsidia* doar lămuriri scenice. Dacă am despărți mai întîi ἡμ̣έρα, iar apoi am căuta verbul activ la pers. I pl., atunci combinația cu ἡμ̣έρα (la N. sg. ? sau Voc. ? !) nu ar avea sens în context. Sau am avea dreptul să separăm și pe μεν, rămînînd atunci de întregit ceea ce s-ar termina cu]ω̣ ? Hazardat. Pornind însă de la cerința de respectare a metrului, mai probantă ni se pare reconstituirea următoare (reproducem întregul vers) : (Δρ.) ˘ – ˘ – ˘ "Ι] ω̣ μεν <δ>ὴ γέ- – ˘ – ˘ – ˘ – ρον. Κι χῃ σί α. (Στρ.) Δό ναξ κτλ. În sprijinul conjunctivului (hortativ) prezent de la început, aducem chiar începutul versului 305 Kassel (= XII B, v. 1), din aceeași comedie : ἴωμεν εἴσω δευρ[. În partea de mijloc δὴ γέρον este posibil datorită nesiguranței lecturii, iar versul nu va avea de suferit ca sens.

De la data apariției ediției discutate s-au făcut noi cercetări, se semnalează contribuții critice, paleografice și exegetice interesante, de care o nouă ediție va trebui să țină seama. Iată cîteva : R.A. Coles, elev al lui Lloyd-Jones, a ameliorat textul în două locuri : la v. 91 ὑπόλειον în loc de [εισε[și la v. 420 δώσω în loc de δρασω ; profesorul K. Kumaniecki apud L'Année philol. XXXVI, 1965, p. 145) identifică pe Stratophanes cu Sicyonios și opi-

https://biblioteca-digitala.ro

neazǎ, ca loc al desfǎşurǎrii, pentru Atena; M. Papathomopoulos (cf. L'Année philol. XXXVI, 1965, p. 146) a propus o ordine diferitǎ a fragmentelor, în baza examinǎrii critice a cîtorva pasaje; C. Corbato (cf. L'Année Philol., XXXVII, 1966, p. 165). atribuie frg. III prologului, pronunţat de un personaj protetic; G. Ricciardelli (ibid.), à propos de partea de *rhesis* a Sicyonianului, imitatǎ după *Orestes* 866—956, observǎ cǎ naraţiunea lui Menandru este în spiritul lui Euripide. În fine, J. H. Quincey (*The End of Menander's Sicyonian*, Phoenix, XX, 2, 1966, p. 116—119) propune o atrǎgǎtoare încercare de reconstrucţie a ultimelor 13 versuri ale comediei (virtual completate de acelaşi în 1964), scrise în trimetri iambici şi mutilate la sfîrşit, din care nu ni s-au pǎstrat decît primele 4 picioare, cu justificare minuţioasǎ la fiecare reconstrucţie propusǎ. Versurile astfel restaurate sînt urmate de o traducere şi o discuţie asupra rolului asinului în piesǎ, în legǎturǎ cu participarea la πανήγυρις. Serbarea fiind plasatǎ la Eleusis, se propune identificarea ei cu sǎrbǎtoarea Demetrei şi a Persephonei, întreg pasajul „funcţionînd ca un soi de punte între drama propriu-zisǎ, acum încheiatǎ, şi κῶμος -ul formal".

Dar toate acestea nu ştirbesc cu nimic meritul în sine al textului lui Kassel. Sǎ nu uitǎm cǎ ediţia sa, de o valoare indiscutabilǎ, a putut servi drept ediţie standard din 1965 şi pînǎ în prezent. Fruct al unui efort colectiv considerabil, ea prezintǎ serioase garanţii de soliditate şi onestitate, de atîtea ori exemplarǎ, dar nu poate fi numitǎ încǎ o ediţie definitivǎ. Nu ne îndoim cǎ o ediţie revizuitǎ va profita de progresul studiilor asupra comediei *Sicyonius*, dîndu-le la rîndu-i un impuls fecund.

Constant Georgescu

CN. NAEVII *Belli Punici quae supersunt* edidit, fragmentorum ordinem constituit, apparatu critico atque commentariolo metrico instruxit Władyslaw Strzelecki. Leipzig, Teubner, 1964, XXXIX + 40 p. (Bibliotheca Teubneriana).

Cu acest volum, datorat regretatului latinist de la Cracovia, pentru care opera lui Naevius fusese de mai multǎ vreme un obiect de preocupare [1], venerabila colecţie de la Leipzig inaugurează un nou tip de ediţii, acelea al unei singure opere pǎstrate fragmentar (întreg volumul cuprinde 67 de fragmente, dintre care cele mai lungi nu depǎşesc trei versuri), foarte rǎspîndit în ultimul timp [2], concomitent cu interesul sporit manifestat de filologi pentru „literatura latinǎ necunoscutǎ". Dacǎ într-un studiu special sau în cadrul unui amplu comentariu (cum e monumentalul *Nevio epico* al lui M. Barchiesi, Padova, 1962), un asemenea tip de ediţie îşi gǎseşte deplina justificare, includerea în Bibliotheca Teubneriana, destinatǎ sǎ punǎ la dispoziţia publicului în volume uşor maniabile întreaga literaturǎ greacǎ şi latinǎ (se ştie cǎ Teubneriana, din toate colecţiile similare, cea mai apropiatǎ de acest ideal) provoacǎ unele nedumeriri. Într-adevǎr, pentru Naevius cititorul trebuia, pînǎ de curînd, sǎ consulte trei culegeri: pentru tragedii şi pentru comedii cele douǎ tomuri ale lui O. Ribbeck, pentru *Rǎzboiul punic* şi pentru fragmentele diverse volumul *Fragmenta poetarum Latinorum epicorum et lyricorum* al lui W. Morel. În aceastǎ situaţie, o ediţie completǎ a fragmentelor lui Naevius ar fi fost binevenitǎ. Dar volumul pe care-l prezentǎm aici nu înlocuieşte nici mǎcar ediţia lui Morel, la care cititorul e nevoit sǎ recurgǎ pentru fragmentele izolate; aşadar, Naevius se

[1] *De Naeuiano Belli Punici carmine quaestiones selectae*, Cracovia, 1935.

[2] Numai *Rǎzboiul punic* al lui Naevius a beneficiat recent de nu mai puţin de patru ediţii separate (Scevola Mariotti, 1955, Wł. Strzelecki, 1959, M. Barchiesi, 1962, A. Mazzarino, 1966).

https://biblioteca-digitala.ro